

УДК 81'27:811.521

АНАЛІЗ СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ «ГНІВ» В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СІМЕЙСТВА З КЛЮЧОВИМИ СЛОВАМИ 腹 (ЖИВІТ) ТА 怒り (ЗЛІСТЬ)

Літінська О.Ю., Паленга В.І.

Національний університет «Львівська політехніка»

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-35>

Стаття присвячена проблемі інтерпретації фразеологізмів з ключовими словами 腹 і 怒り. Визначенню концептосфери, в яких розкриваються семантичні особливості фразеологізмів. Розглядаються культурні парадигми і типові значення фразеологізмів, які пов'язані з цими концептами, в японській мові. Пропонуються варіанти буквального перекладу фразеологізмів. Встановлюється семантична відмінність між близькими фразеологічними одиницями, які позначають «гнів».

Ключові слова: японська мова, концепт, фразеологізм, культурні і мовні константи, «ключове слово».

Постановка проблеми. Мова – це ключ до пізнання культури народу і визначення характерних рис світогляду нації та створення унікального портрету культури, який дозволяє не тільки досягнути її в цілому, але й краще зрозуміти особистість тієї людини, яка приписує себе до неї. Тому важко переоцінити значення психолінгвістичних досліджень в структурі сучасного гуманітарного знання. Значною мірою, уява про роль мови в культурі була сформована під впливом робіт Едварда Сепіра, який визначає мову як символічний провідник до розуміння культури («The Status of Linguistics as Science», 1929). Ну думку Сепіра, людина не може орієнтуватися в світі без мови і, більш того, реальний світ – це те, що добувається до певних мовних звичок [12, р. 209-210]. Ідеї Сепіра отримали продовження у дослідженнях Б.Л. Уорфа і перетворені на *гіпотезу лінгвістичної відносності*, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу [15, с. 209]. Спираючись на гіпотезу Сепіра-Уорфа, вчені-лінгвісти (Хаймс, Гердер, Діксон та ін.) звернулися до проблеми співставлення культур на основі порівняння лексичного складу мов, була визначена головна

теза теорії прямої залежності між словниковою і культурною розробленістю (Гердер, 1966), а саме: висока щільність лексичних одиниць, що відносяться до однієї семантичної сфери є показником інтересу, який властивий даній культурі.

А. Вежбицька відзначає, що «поряд з «культурною розробленістю» і «частотністю», є ще один важливий принцип, що пов'язує лексичний склад мови і культури – це принцип «ключових слів»» [2, с. 24], а також дає визначення: «Ключові слова – це слова, особливо важливі і показові для окремо взятої культури» [2, с. 24]. Універсального і однозначного механізму виокремлення «ключових слів» не існує, але вони повинні відповідати, як мінімум, двом критеріями: 1) бути загальноживаними і 2) часто використовуватися в одній семантичній сфері або перебувати в центрі цілого фразеологічного сімейства. Також, наголошується, що «[...] гіпотетичне «ключове слово» часто зустрічається в прислів'ях, приказках, популярних піснях, назвах книг, тощо» [2, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи мову і культуру Японії, постійно маємо справу з «ключовими словами», відособленість яких повністю або частково визначається

за критеріями Вежбицької. Також, формат словника «ключових слів» або «концептів» є популярним серед західних і японських дослідників. Проблема ключових слів японської культури розглядалась багатьма дослідниками: Вежбицька (1991), Де Мент (2004), Лебра (1930), Хонна, Хоффер (1989) та ін. Ю. Степанов пише про це так: «Концепт – це, наче, згусток культури в пізнанні людини; це те, в якому вигляді культура входить в ментальний світ людини. З іншого боку, концепт це те, за допомогою чого сама людина входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї». За Й.А. Стерніним: «Концепт – одиниця концептосфери, тобто упорядкованої сукупності одиниць мислення народу, яка містить у собі всі ментальні ознаки того чи іншого явища, що відображені свідомістю народу на даному етапі його розвитку і забезпечує осмислення дійсності» [11, с. 65]. М. Кочерган пише про концепт так: «Основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є «концепт», і саме цим когнітивна лінгвістика найбільшою мірою відрізняється від інших напрямів дослідження семантики (логічного, структурного тощо). Поняття концепту поки що не має однозначного визначення. Під ним розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття. Він має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я у мові» В. Телія подає таке визначення концепту: «концепт – це все те, що ми знаємо про об'єкт у всій екстензії». На думку В.І. Карасика, концепт виникає в результаті взаємодії досвіду, відбору на основі критерію цінності та механізму запам'ятовування [Див.: 5].

В «Короткому словнику когнітивних термінів» маємо таке визначення О. Кубрякової: «Концепт – це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [8, с. 90].

Також варто розрізняти терміни «поняття» та «концепт». Оскільки, концепт – це все те, що виникає в нашій уяві, коли ми чуємо про певне явище та предмет, в той час як термін «поняття» закріпився в точних науках, щоб дати назву новому предмету, який виник в тій чи іншій галузі, вчені домовляються як цей предмет буде називатись. Саме в цьому і полягає відмінність між цими двома термінами. На відміну від понять, концепти наштовхують на певну думку, людина їх переживає, вони пов'язані з досвідом.

Таким чином, попри таку велику варіацію визначень концепту, ми все ж можемо стверджувати, що концепт – це одиниця ментального простору, він пов'язаний з індивідуальним пізнанням світу, та культурною специфікою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження концептів і формулювання семантико-лінгвістичних теорій є надзвичайно важливою і перспективною сферою мовознавчих розвідок, оскільки вони відкривають шлях до розуміння не тільки мови, але і культури. У фокусі нашого дослідження знаходиться японська мова і культура. Ми досліджуємо, як у цій культурі відбувається концептуалі-

зація емоцій. Ця загальна проблема залишається малодослідженою у академічному просторі України. Ми вважаємо, що представлена робота може стати початком широкої дискусії навколо цієї неординарної проблеми.

Цілі статті: дослідити семантико-когнітивну структуру концепту «гнів» в японській мові на матеріалі фразеологічних одиниць, які містять в собі ключові слова 腹 (живіт) та 怒り (злість). На нашу думку, ці ключові слова безпосередньо стосуються повсякденного життя японців, змальовують особливості японського світосприйняття та характеризують їх ставлення до життя, роботи, вирішення повсякденних проблем, проблеми подолання негативного впливу оточення на особистість. Останнім часом відбувається інтенсивний культурний обмін між Японією і Україною, що зумовлює **актуальність** дослідження. **Матеріал дослідження:** лексичні дані японських тлумачних словників.

Основний матеріал дослідження. Японське слово 腹 (**хара**) перекладається як живіт, а слово 怒り (**ікари**) – це абстрактне поняття і перекладається воно як злість. Якщо брати цих два слова окремо, без контекстів, то між ними немає ніякого зв'язку. Проте, існують фразеологізми з цими компонентами, які позначають емоцію «гнів». У своїй статті О. Горощкевич зазначає, що фразеологізми на позначення гніву з елементом **хара** зустрічаються лише в японській мові. Порівняємо з відповідними прикладами з української та англійської мови: в українській мовній свідомості, із ключовим словом «живіт», зазвичай, пов'язане почуття голоду і процес їжі, також – звороти, що позначають процес сміху:

- *надірвати живота зі сміху; братися за живіт (дуже сміятися);*
- *підтягати живіт; затягати пасок (неодітати).*

А в англійській мові ключове слово stomach пов'язують із хвилюванням:

- *butterflies in one's stomach*, (дослівно мати метеликів в животі), що означає дуже хвилюватися.

В японській мові компонент 腹 **хара** (живіт, шлунок) у фразеологічних одиницях, набуває значення злість, підступність. Злі наміри концептуалізуються як забруднення або чорнота живота 腹が汚い *hara ga kitanai* (дослівно: живіт брудний) 腹が黒い *hara ga kuroi* (дослівно: живіт чорний) – «злий, підступний».

- 腹汚い/腹穢い *haragitanai* (дослівно: живіт брудний) – низький, підлий, з чорною душею;
- 腹に据えかねる (*Hara ni suekaneru*) – злитися; стан, коли не можеш втримати свій гнів;
- 腹の虫が治まらない (*Hara no mushi ga osamaranai*) – злитися; стан, коли не можеш заспокоїтися;
- 腹を立てる *hara wo tateru* (дослівно: випнути живіт) – сердитися;
- 彼の口と腹は反対だ *Kare no kuchi to hara wa hantaida* (досл.: його слова і потаємні думки протилежні) він говорить одне, а думає зовсім інше.

Сценарій звільнення від негативних емоцій (гніву, суму тощо) представлені виразами:

- 腹をいやす *hara wo iyasu* (дослівно: заспокоїти, втамувати живіт) – вилити гнів, помститися, вимістити злобу;

• 腹が癒える *hara ga ieru* (дослівно: живіт одужує) – вгамовується гнів, сум тощо, настрої покращуються.

Кількість фразеологічних одиниць з компонентом 腹 зумовлена тим, що для японців живіт – це не просто орган людського тіла, це синонім душі та серця: 腹の中で *hara no naka de* (дослівно: в животі) – у душі, в глибині серця; 腹の底 *hara no soko* (дослівно: дно живота) – у глибині душі.

Приклади фразеологічних одиниць з «ключовим словом» 腹

Концептосфера	Фразеологізм	Буквальний переклад	Інтерпретація
повсякденне життя	腹の立つように家倉建たぬ	найлегше, що може людина робити – це злитися. Будувати і створювати – набагато важче.	злість протиставляється благополуччю і творчості.
повсякденне життя, робота	腹立てるより義理立てよ	краще виконувати свої обов'язки, ніж злитися.	злість протиставляється успішній соціалізації.
емоції	腹に一物	щось в животі. Тримати щось на серці, мовчати, затаїти образу, тощо.	живіт метафорично означає істину сутність людини, її ество і справжні думки.
емоції, характер	腹が汚い	брудний живіт, злі наміри, думки людини.	забруднений живіт означає поганий, озлоблений характер.
емоції, характер	腹が黒い	чорний живіт.	злі наміри, думки людини.
емоції, переживання, повсякденне життя	腹に据えかねる	живіт не вгамується, людина не може стримати негативні емоції, піти на примирення.	психологічний стан неспокою
емоції, переживання	腹の虫が治まらない	в животі не вгамовуються комахи.	гнів важко вгамувати, акцент на тривалості негативних емоцій.
емоції, звільнення від негативних емоцій	腹をいやす	заспокоїти, вгамувати живіт	вилити гнів, помститися, вимістити злобу.
емоції, психологічний стан	腹が癒える живіт одужує	живіт одужує	вгамується гнів, сум тощо, настрої покращується
емоційна реакція	怒り心頭に発する	злість, що зароджується в глибині серця	сильно розізлитися
емоції, психологічний стан	頭に来る	прийти до голови	гніватися
емоції, психологічний стан	歯が浮く	аж зуби попливли бути розлюченим	бути розлюченим
емоції, психологічний стан	腸が煮え繰り返る	кишки раз по раз	закипати від люті
емоції, зовнішній вигляд (міміка)	横眉怒目	насупити брови	скривитися від злості, перекосило від гніву
емоції, зовнішній вигляд	頭髮上指	волосся стає дибки	так злитися, що аж волосся стає дибки
емоції, психологічний	後足で砂をかける	йдучи, жбурнути ногою пісок	не тільки зрадити людину, яка зробила тобі добро, а й нашкочити їй.
емоції, стан	烈火のごとく怒る	як палаючий вогонь	сильно розізлитися
емоції, стан	けんか腰で	метати громи та блискавки	бути дуже злим
емоції, риса характеру	一朝之忿	раптово загорітися	про людину, яку легко вивести із себе
емоції, дія	愛犬に手を噛まれる	улюблена собака за руку вкусила	відплатити злом за добро.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши семантико-когнітивну структуру концепту ГНІВ на матеріалі фразеологізмів японської мови, ми можемо дійти висновку, що такі ключові слова як 腹 (живіт) та 怒り (злість) є ключовими при визначенні концепту ГНІВ. Це зумовлено національно-культурною специфікою японців. Крім компонентів «живіт» та «злість» в японській мові є багато фразеологізмів на позначення гніву, компонентами яких є людські органи або

частини тіла. Також, в японській мові є чимало фразеологізмів, компонентами яких є елементи різних природних явищ та компонент «тварина». Крім того виділено такі базові концептосфери як: *повсякденне життя, повсякденне життя та робота, емоції, емоції та характер, емоції та переживання, емоції та звільнення від негативних емоцій, емоції та стан, емоції та зовнішній вигляд, емоції та зрада, емоції та риса характеру, емоції та дія.*

Список літератури:

1. Васина Н.И. Так говорят японці. Крилаті фрази на японській та російській мовах. – М.: Астрель, 2006 р. – 176 с.
2. Вежбицкая Анна. Семантические универсали и описание языков / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А.Д. Шмелева ; под ред. Т.В. Бульгиной. – М.: Языки рус. культуры, 1999. – С. 263-305.
3. Горошкевич О. Концепт 腹 haга в японській мовній картині світу / О. Горошкевич // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2014. – Вип. 61. – С. 136-142.
4. Горошкевич О. Соматична фразеологія в курсі вивчення японської мови як іноземної / О. Горошкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та література. – 2011. – Вип. 17. – С. 7-10.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004. – 390 с.

6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2006.
7. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.
8. Кубрякова Е.С. Концепт // Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Изд-во МГУ, 1996.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / Олена Селіванова. – К.; Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
10. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Академический проект, 2001. 990 с.
11. Стернин И.А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004, № 1. – С. 65-69.
12. Sapir E. The Status of Linguistics as a Science / E. Sapir // Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality / E. Sapir; ed. by David G. Mandelbaum. – Berkeley: University of California Press, 1949. – P. 160-166.
13. Whorf B.L. Science and linguistics. In: Carroll JB, editor. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. MIT Press; 1956. P. 207-219.
14. 新明解故事ことわざ辞典 / Shinmeikai koji kotowaza jiten, Sanseidō henshūjo hen. – 2001.

Литинская О.Ю., Паленга В.И.

Национальный университет «Львовская политехника»

АНАЛИЗ СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА «ГНЕВ» В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СЕМЕЙСТВА С КЛЮЧЕВЫМИ СЛОВАМИ 腹 (ЖИВОТ) И 怒り (ЗЛОСТЬ)

Аннотация

Статья посвящена проблеме интерпретации фразеологизмов с ключевыми словами 腹 и 怒り. Определению концептосферы, в которых раскрываются семантические особенности фразеологизмов. Рассматриваются культурные парадигмы и типичные значения фразеологизмов, связанных с этими концептами, в японском языке. Предлагаются варианты буквального перевода фразеологизмов. Устанавливается семантическая разница между близкими фразеологическими единицами, обозначающими «гнев».

Ключевые слова: японский язык, концепт, фразеологизм, культурные и языковые константы, «ключевое слово».

Litinska O.Yu., Palenka V.I.

National University «Lviv Polytechnic»

ANALYSIS OF THE SEMANTIC-COGNITIVE STRUCTURE OF THE ANGER CONCEPT IN JAPANESE ON THE MATERIAL OF THE PHRASEOLOGICAL FAMILY WITH THE KEYWORDS 腹 (STOMACH) AND 怒り (ANGER)

Summary

The article deals with to the problem of the interpretation of phraseology with the keywords 腹 and 怒り. Definition of the concept sphere, in which the semantic features of phraseology are revealed. The cultural paradigms and typical meanings of phraseologies associated with these concepts in the Japanese language are considered. The variants of literal translation of phraseologies are offered. A semantic distinction is established between close phraseological units with «anger» meaning.

Keywords: Japanese language, concept, phraseology, cultural and language constants, «key word».